

batıcılık soruşturması

ALPARSLAN AÇIKGENÇ
ADNAN ARSLAN
AHMET TABAKOĞLU
MEVLÜT UYANIK
MEHMET EVKURAN
MURTAZA KORLAELÇİ

Soruşturma Soruları

1. 200 yılı aşkın Batılılaşma süreci dikkate alındığında Türkiye "çağdaş uygarlık düzeyi"nin neresindedir?
2. Batılılaşma sürecinde hep "Batı'yı anlamadık, yanlış Batılılaştık" şeklinde bir söylem olagelmıştır. Sizce Batı'yı bugün anlayabiliyor muyuz?
3. Batılılaşma sürecinde "modernleşme" ile "Batılılaşma"nın kimi zaman aynı şey, kimi zaman da farklı şeyler olduğu söylenmiştir. Sizce bu iki kavram arasında bir farklılık var mıdır? Varsa Türkiye için durum nedir? Biz "modernleştik mi?" yoksa "Batılılaştık mı?"

Alparslan AÇIKGENÇ

Prof. Dr. - Fatih Üniversitesi Felsefe Bölümü, İstanbul

Medeniyetler, Mahalli Kültürler Ve Yabancılaşma

Medeniyet kavramı çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramı güncel olan Batılılaşma olgusuna ilişkin olarak ele almakta yarar görmekteyim. Önce kültür ve medeniyet kavramını açmaya çalışalım; sonra da bunun bir başkalaşmayı ifade eden Batılılaşma olgusuyla ilgisini irdelemeye çalışalım. Bize göre kültür; "İnsanın iç dünyasının, belli bir toplum bağlamında dışarıda tezahür etmesi"dir. İnsanın bir toplum içerisinde ekip biçtikleri, yani yapıp ettiklerinin kültür olarak anlaşılmış olmasından yola çıkarsak bu tanımın yeterince kapsamlı ve insanın yapıp ettiklerini her yönüyle kucaklayıcı olduğu görülebilir. Kültürler istisnasız olarak zaman ve mekân özelliğine sahiptirler. Bu da kültürlerin *mahallî* olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bir kültür, küllî değerlere ulaşması halinde mahallî kalma özelliklerini aşarak küllî değerler oluşturan cevval bir yapıya sahip olabilir. Bir kültürün, küllî değerlere ulaşması mahallî kalma özelliklerini aşabilen faaliyetler sayesinde mümkündür. Bunlar da şüphesiz ki bir taraftan fizik, kimya, tıp ve biyoloji gibi bilimlerin ortaya koyduğu ilmî; diğer taraftan felsefe, tarih, hukuk, sosyoloji, psikoloji ve sanat gibi alanlarda geliştirilen tefekkür faaliyetleridir.

Ancak ilaveten küllî hakikatler ortaya koyan dinlerin de bu duruma etkisi olduğunu İslam medeniyeti gözler önüne sermektedir. Dinin medeniyetleşme sürecine katkısı bilgi faaliyetlerine ruh vermesi ve cevvaliyet kazandırması sayesinde olur. Bunu ahlâkî duyarlılık olarak ifade edebiliriz. Bu etkenler

sayesinde bir kültür bilgisel bir özellik kazanarak mahalli yönlerini aşar; gittikçe kendi çevresi dışındaki kültürleri de içine almaya ve birden fazla kültürü barındırmaya başlar. Bu dinî, ilmî ve tefekkürî süreç sonunda bir kültürün ulaştığı cevval bilgisel duruma "küllîleşme" demekteyiz. Buna göre medeniyeti, *küllîleşmiş bir kültür* olarak tarif edebiliriz.

Medeniyetlerin, bu şekilde ahlakî ve bilimsel faaliyetlerle küllîleşen kültürler olduğunu savunmamız onların ancak bu tür faaliyetlerle ortaya çıkabileceklerini de savunduğumuzu gösterir. Diğer taraftan medeniyetlerin çöküşünün de bu faaliyetlerin sönmesine bağlı olarak gerçekleşeceği sonucu da kendiliğinden çıkarılabilir. O halde denebilir ki medeniyetler, tarih boyunca bu unsurların etkin güçleriyle ortaya çıkmış ve kaybolmasıyla da çöke gelmişlerdir. Onların bu "ortaya çıkma"sı ve sonra "çökmesi" tarih içinde bir zaman dilimi içerisinde gelip geçtiklerini gösterir. Mesela bir Sümer veya Hitit veya Eskiçağ Yunan Medeniyetlerini ele alacak olursak bunların tarihte devam ettiklerini savunamayız. Bunlardan eserlerin geriye kalması ve bizlerde bunların izlerinin devam etmesi, tarihte devam ettikleri anlamına gelmez. Şayet bunu savunan olursa o zaman şöyle sorabiliriz: Nerede bu medeniyetlerin insanları ve nerede bunların etkin bilimsel ve kültürel faaliyetleri? Hatta bunların dilleri bile artık tarihe ölü dil olarak geçmiştir. O halde tarihte olan devamlılık ve kesintisizlik özelliği, kaybolmuş medeniyetlerde yoktur.

İnsanlık tarihi, devamlı bir değişme halindedir. Bu değişme hiçbir zaman belli bir noktada durmayacaktır. Tam aksine küllîleşme sürecine girmiş olan bir medeniyet

büyür, gelişir, olgunlaşır ve *ölebilir*. Burada "ölebilir" ifadesini bir medeniyetin çökme olgusuna atfen kullanmakta ve bununla bir imkânı ifade etmekteyiz. Dolayısıyla medeniyetlerin mutlaka çökmesi gerektiğini dile getirmek istemiyoruz, çünkü medeniyetleri küllîleştiren unsurlar, cevval (dinamik) olarak kaldıkları sürece medeniyet çökmez.

Medeniyetlerin oluşumunu, yükseliş ve çöküşünü düzenleyen toplumsal ilkeler (*sünnetullah*) her medeniyette aynı ise de bunların medeniyetleşme süreci içerisinde takip ettikleri tarihî yol farklıdır. Medeniyetleşme sürecini âdeta kontrolü altında tutan bu önemli unsurlara "itici güçler" veya "içtimaî kanunlar" (toplumsal ilkeler) diyebiliriz. Bir medeniyetin oluşmasında en önemli ve en zorunlu, bu yüzden de en baskın olan itici güç, ahlâkî duyarlılık ve *bilgidir*.

Bilgi unsuru genellikle her medeniyette aynı işlevi görür. Fakat bilginin bu işlevi gerçekleştirme şekli medeniyetten medeniyete değişir. O halde bilgi, her toplumda medeniyetleşmeye yol açar. Bilginin, her medeniyette işlevi, toplum fertlerine açık ve berak bir dünya görüşü kazandırmasıdır. Hiçbir medeniyet her devirde aynen olduğu gibi kalmaz. Nitekim İslam medeniyeti de ilk devrindeki gibi kalmamış, Müslümanların geliştirdikleri yeni bilimlerin kazandırdığı bilgiler çerçevesinde zenginleştirilmiştir. Böylece toplumda beliren yeni sorunlara, devamlı yeni ve daha etkin çözümler getirilmiştir. Bu çerçevede kelam (yani felsefe), hadis, tefsir, fıkıh, tarih, dil bilimleri, fizik, kimya, matematik ve astronomi gibi birçok bilimler geliştirilmiş ve İslam medeniyetine mal edilmiştir. Bunun yanında binlerce düşünür, filozof ve bilim adamı yetişmiştir. Bu düşünür ve bilim adamlarının insanlık tari-

hindeki önemine örnek olmak üzere, sadece Latinceye ve Batı dillerine yüzlerce eserlerinin çevrildiğini; böylece Batı medeniyetine öncülük ettiklerini belirtmek yeterlidir.

Bir medeniyet içerisinde birden fazla kültür bulundurabilir. Nitekim İslam medeniyeti de içinde birçok milletin kültürlerini, imha etmeden, benliklerini koruyabilecekleri bir şekilde barındırmıştır. Yine her medeniyetin adeta resmî diyebileceğimiz bir dili olduğu gibi İslam medeniyetinde de Arapça resmî dil olarak alınmış ve değişik birçok millet Arap olmamasına rağmen Arapça'nın gelişmesine ve bir bilim dili olarak yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak 16. yüzyıldan sonra İslam medeniyetinde bir durgunluk başlamış ve nihayet 20. yüzyılın hemen başında çökmüştür, diyebiliriz. Nasıl ki İslam medeniyetinin doğuşu için vahyin başladığı 610 senesinin verilmesi mümkün ise, aynı şekilde çöküşü için de Osmanlı'nın dağılması olan Birinci Dünya Şavaşı'nın sona eriş tarihi (1918) verilebilir. Zira bu tarihte İslam medeniyeti küllîliğini kaybetmiş ve mahallî bir takım kültürlerle bölünmüştür. Yüksek bir medeniyet dili olarak Arapça da bilim dili olmaktan çıkmış ve mahallî birkaç kültürün dili olarak kalmıştır. Aynen tarihin geçmiş devirlerindeki çökmüş medeniyetlerde de görüleceği üzere bu mahallî kültürler, kendi medeniyetlerini unutup kısa zamanda hâkim medeniyetin etkisi altına girdiler; o kadar ki bunlardan bazıları kendi kişiliklerini kaybettiler. Zaten yıkılan bir medeniyetin en önemli özelliği, kendi benliğini hızla yitirmeye başlamasıdır. Bunun gibi günümüz müslüman milletlerinin sergilediği daha birçok davranış çökmüş medeniyetlerin özellikleridir. Bunun ictimâî, siyasî, iktisadî ve eğitim gibi birçok değişik alanlarda sebepleri vardır; fakat bunlardan

konumuzu ilgilendiren en önemli ve temel sebebi burada "ahlâk ve bilgi" unsuru olarak gündeme getirmek istiyoruz.

Öncelikle konumuzu ilgilendiren önemli bir ayırımdan bahsetmemiz yerinde olacaktır. Medeniyetleri etkinlikleri açısından üç sınıfta toplayabiliriz: 1. Canlı medeniyet, 2. Durağan medeniyet ve 3. Ölü medeniyetler. Canlı medeniyetlerin özelliği, bu medeniyetin hâkim olduğu bir yerde ilmî ve felsefi faaliyetlerin diğer insan faaliyetlerine öncülük etmesidir. Böyle bir medeniyete mal olan bir toplum, "bilgi toplumu" olarak adlandırılabilir. Bir canlı medeniyet toplumunda, hiçbir sorun *ithal bilgilerle* çözülmeye çalışılmaz; aksine o toplumda *üretilen* bilimsel bilgiler ışığında, özgün kuramlar çerçevesinde çözülmeye çalışılır. Durağan medeniyetler ise, artık bilimsel alanlarda pek bilgi üretmeyen ve dolayısıyla teknolojik, iktisadî, siyasî ve nihayet askerî güç olarak da çöken medeniyetlerdir. Böyle bir medeniyetin geçmiş tarihî birikimi, miras olarak henüz paylaşılmadığından aslında ölü medeniyet olmasına rağmen bu görünümü vermemektedir. Bunun en belirgin örneği, İslam medeniyetidir. Başlıca özellikleri, durağan medeniyetlerin özellikleri ile çakışmaktadır. Ancak bu medeniyette ölü medeniyetlerin bazı özelliklerini de görmek mümkündür. Nitekim ölü medeniyetler, aslında mirası paylaşılmış durağan medeniyetlerdir.

Her şeyden önce bir medeniyetin, bilimlere yaptığı katkı, en önemli mirasıdır. Bunun yanında diğer kültürel birikimleri, coğrafî hâkimiyeti, bu coğrafya üzerinde yaşayan toplumları ve nihayet bir de dili vardır. Ölü medeniyetlerde bu mirastarın hemen hemen tamamı yeni ortaya çıkan veya yaşa-

makta olan medeniyet tarafından paylaşılmış veya paylaştırılmıştır. Bunun neticesi olarak ölü medeniyetin insanlarında kendi medeniyetlerinden bir *kaçış* görülmektedir. Bu kaçışa "yabancılaşma" diyoruz. Yani ölü medeniyet insanı kendi medeniyetine yabancıdır artık. Böyle bir insan her şeyini; giyimini kuşamını, örf ve âdetini, eğitim sistemini ve nihayet şayet alacak gücü kalmış ise teknolojisini ve bilimsel bilgileri diğer toplumlardan ithal yoluyla almaya çalışır. Böylece artık benliğini ve kimliğini kaybettiğinden kültür ve medeniyetine *yabancı* kalır. Daha önce bir medeniyetin insanı iken şimdi ölü olarak mahallî bir kültüre indirgenen medeniyet içerisinde debelenip durur. Bunu daha iyi anlayabilmemiz için medeniyetlerin diğer bazı özelliklerine de göz atalım.

Çöken bir medeniyet, mahallî kültürlerine bölünerek parçalanır. Tarihte bu hep böyle olmuştur. İslam medeniyeti de coğrafî bütünlüğü açısından yavaş yavaş kaybolarak bugün önemsiz devletlerin yer aldığı ve canlı medeniyet olan Batı medeniyetinin akbabalar gibi üzerine çullandığı cesetler birikimine dönüşmüştür. Zaten tarihte genellikle ölen durağan bir medeniyet, diri bir diğer medeniyet tarafından yutulmuştur; insanları da kendi millî özelliklerini zamanla kaybederek başka millet veya kavimlere dönüşmüştür. Bu çerçevede şöyle soralım: Nerede eski Bâbil kavimleri? Nerede eski Grek milletleri? Nerede Asurlar, Fenikeliler, eski Mısırlılar? Bütün bunlar ölü medeniyetlerin ölü milletleridirler. Bunları zaman yok etmemiştir; aksine fikren ve kültür olarak diğer canlı medeniyet tarafından yutulmuş ve sonuçta kendileri de o medeniyetlerin milletlerine dönüşmüşlerdir.

Bugün İslam Medeniyeti nasıl değerlendirilebilir? Cevabımız çok üzücüdür: *Durağan bir medeniyet olarak artık çökmüş mahalli ve dağınık kültürler toplamıdır.* Burada şöyle bir soru sorulabilir: İslam Medeniyetinin hâlâ bir katkıda bulunma potansiyeli mevcut olmasına ve yeniden canlanma ümitleri bulunmasına rağmen; neden biz burada bu medeniyetin çöktüğünü ileri sürmekteyiz? Evet, günümüzdeki bilimsel ve düşünsel faaliyetler gerçekten sevindirici olmasına rağmen bunlar medeniyetimizin çökmediğinin delilleri değil aksine çöktüğünün işaretidir. Zira tarihte çöken her medeniyet, yeniden dirilme mücadelesi vermiştir. Ancak maalesef yeniden canlanmış ve tekrar ölü medeniyet durumundan cevval medeniyet durumuna geçmiş bir medeniyet görmekteyiz. Mesela Eskiçağ Yunan medeniyeti çökünce yeni canlanma hareketleri bunu kurtaramadı onun yerine yeni Roma medeniyeti kuruldu ve tamamen onun kalıntılarını ve kültür mirasını kullandı. İslam medeniyeti de aynı şekilde kendinden önceki medeniyetlerin yıkıntısı üzerine ancak Kur'anî temelleri yerleştirerek kuruldu. İslam medeniyetinden sonra da Batı medeniyeti kurulmuştur. Yalnız İslam medeniyetini bütün diğerlerinden ayıran çok önemli bir özelliği bulunmaktadır: İslam medeniyeti sadece beşerî bir olgu olarak medeniyet sürecini geçirmedi; buna ilaveten ana kaynakları ilahî olduğu için onun medeniyetleşme süreci aşırı, hatta mucize denecek bir sür'atte gerçekleşmiştir. Mesela 610 tarihinde ilk vahyin gelmesinden sonra 50 yıl gibi kısa sürede, bir hiç olan İslam öncesi kültür, küllileşerek o zamanın dünya gücü haline gelmiştir. Ama bu güç kaba kuvvetten ibaret bir güç değildir: bu yüksek bir kültür ve insanlık anlayışı taşıyan bir medeniyetin do-

ğuşudur. Nitekim tarihte hiçbir medeniyete nasip olmayan bir hızla 300 sene gibi kısa bir sürede bu mahallî İslamî kültür küllileşerek dünya medeniyeti haline gelmiştir. Yine hiçbir medeniyette göremediğimiz kısa bir sürede birçok ilim bu medeniyetin bizzat kendi içinden neş'et etmiştir. Bu yüzden bu mucize olma yönü, ona tarihte hiçbir medeniyete nasip olmamış bir özellik kazandıracaktır ve günümüzde çökmüş bir medeniyet olmasına rağmen bu çöküntünün altından çıkıp yeniden dirilecektir. Ancak biz bu deliller ve işaretlerden ziyade çökmüş olan bir medeniyetin yeniden dirilmesi için neler gerektiği meselesi üzerinde durmalıyız.

Durağan bir medeniyet ile ölü medeniyetin, nasıl yeniden cevval bir duruma getirilebileceği birbirinden farklıdır. Şayet İslam durağan bir medeniyet olarak algılanırsa yeniden "cevval {dinamik}" bir medeniyet olması için yapılması gereken ile "ölü" bir medeniyet olarak algılanırsa yeniden faal olması için gerekenin ne olduğu çok farklıdır. Bu yüzden ki biz İslam Medeniyetinin "çökmüş" bir medeniyet olduğunu gündeme getirmekteyiz. Aksi halde kimse kendi medeniyetinin öldüğünü savunmak istemez. "Ölü" bir medeniyetin yeniden oluşması ve zindeleşmesi, tamamen yeniden cevval bir duruma getirilmesi, eski halin yenilenmesi ile mümkün değildir. Çünkü "ölen" in geri dönmedir. İmkânsızdır. Medeniyetimizin canlanması sadece ve sadece tamamen yeni bir durumun ortaya konması ile mümkündür. Bunu da şöyle ifade edebiliriz: "Ölenin" *yeniden, ancak değişik bir kimlik kazandırılarak diriltilmesi* gerekmektedir. Bu durumda durağanın cevvaliyet kazanmasında her ne kadar bir geriye dönme söz konusu olabilirse de, tabir yerinde ise "ölenin" diriltilmesinde geriye dönme hiçbir şe-

kilde söz konusu olamaz. Burada tamamen yeniden yapılanma söz konusudur. Bunları esas alıp İslam Medeniyetinin beşerî olan yapısını yeniden oluşturarak birçok ictimâî, siyasî ve hatta dinî kurumunu geriye dönmeyen ancak geride kalan mirasımızı da kullanarak yeniden oluşturabiliriz. Hakikat, şayet bizden önce bulunmuş ise bunu almak geriye dönmek demek değildir; zira hakikat hiçbir zaman değişmez ve her zaman dinamik bir özelliğe sahiptir, sadece hakikatin değişik bir açıdan sunulması gerekebilir ki bu da onun canlılığını yeniden topluma yansıtır.

İslam Medeniyeti, tarihte birkaç defa durağanlaştığı halde yeniden canlanarak 1700'lere kadar cevvaliyetini ve canlılığını korumuştur. Bu tarihlerden sonra maalesef durağanlaşma tekrar başlamış ve nihayet 1918'de çökerek ölü medeniyet durumuna geçmiştir. Eski hal muhal olduğuna göre, bu durumda ne yapmalıyız? Sünnetullah'a dönmeliyiz; yukarıda belirttiğimiz gibi toplumları ve medeniyetleşmenin sürecini idare eden birtakım sosyolojik kanunlara sarılmamızdır. Ancak bize bu kanunlar Kur'an'da formüller halinde verilmemiştir, aksine tarihteki medeniyet olaylarından ibret alıp bunları bulmaya teşvik edilmişizdir [35/Fatır, 42-44; 33/Ahzab, 62; ayrıca krşz. 17/İsra, 77; 48/Fetih, 23]. Örnek olması kabildinden burada sünnetullah olduğunu kabullenebileceğimiz bazı ictimâî kanunları zikredebiliriz. Bunlardan ilkinin ve medeniyetleşme açısından önemli olanını şöyle ifade etmek mümkündür: Öncelikle medeniyetler bilgi üzerine kurulur. İkinci olarak diyebiliriz ki, ahlâken çöken bir toplum medeniyetleşemez. Üçüncü olarak medeniyetleşmenin şöyle bir itici gücünü daha zikredebiliriz: Eğitim, bilgi ve ahlâkın etkinlik va-

sıtasıdır. Dördüncü olarak belirtmeliyiz ki dili olmayanın medeniyeti de olmaz. Yani dilimizi özellikle bilim ve felsefe dili haline getiremezsek yeni bir durumu asla oluşturamayız. Bunlar irdelenirse ve geçmiş medeniyetler incelenirse diğer bazı kanunlar da çıkarılabilir. Ancak burada vurgulamak isteriz ki bilgi ile ahlâk, medeniyetin en önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Bunların açıklanması ve işlenmesinin bunlara bağlı birçok konuyu daha gündeme getireceği açıktır; mesela, ilme ilişkin, eğitim ve bilgi yayılım mekanizmasının topluma yerleştirilmesi gibi. Keza bunlara bağlı olarak tefekkürî bir yapının topluma kazandırılması ve buna bağlı ilimlerin gelişmesi de bu bağlamda zikredilebilir. Ayrıca ahlaka bağlı olarak, ahlaka temel teşkil edebilecek olan din ve bunun medeniyetleşmedeki rolü göz önünde tutulmalıdır. Bunlar zannederseniz dikkatle incelenirse medeniyetimizin bugünkü durumu daha iyi anlaşılır ve gelecekteki durumu ona göre daha şuurdu olarak belirlenebilir.

Şunu unutmamalıyız ki yeniden diriliş topyekün toplumsal değişmeyi gerektirir. Toplumsal değişim mekanizması ise, dünya görüşü çerçevesinde işler. Toplum fertlerinin dünya görüşündeki değişimler, toplumsal değişmeyi getirir. Dünyagörüşü ise, fertte bilgi ile oluşan dünyaya ve hayata yönelik bakış açıdır. O halde dünya görüşünde bir değişim olması için her şeyden önce bilgide bir değişim olması gerekir. Çünkü dünya görüşü, bilgi ile olduğundan değişebilmesi için yine bilginin değişmesi gereklidir. Bilginin değişmesi demek, herkesin istediği gibi bilgiyi değiştirmesi demek değil, aksine yeni buluşlar ve bilimsel ilerlemelerle hazır bilgilere, yeni bilgilerin katılması demektir. Bilimsel bilgi yolu ile yeni bilgilerin elde

edilmediği toplumlarda mitoloji, hurafe, geleneksel bilgi uğraşları (masal, destan, hikâyelerin sözlü yayılımı gibi) şeklinde diğer bazı mekanizmalar bilgi işlevini görürler. Bu şekilde ortaya çıkan yeni bilgiler, dünya görüşündeki, insan, yaratılış, ruh, madde, varlık ve oluş gibi birtakım temel kavramların değişik anlaşılmasına sebep olur ve böylece bu değişik anlayışların özellikle felsefe ve dinî ilimlerce yeniden ifade edilmelerini doğurur. Bu yeni ifadeler ise, değişik bir dünyagörüşünün (veya dünya görüşlerinin) oluşmasını sağlar. Toplumdaki dünya görüşünün (veya dünya görüşlerinin) değişmesi, toplumdaki fertlerin yaşantısını ve davranışlarını etkileyeceğinden toplumsal değişme böylece ortaya çıkacaktır. O halde toplumsal değişim mekanizması, bilgidен, dünya görüşüne, buradan fertlerin yaşantısına ve oradan da topluma yansiyarak işlemektedir.

Batılılaşma bence anlamsız bir yabancılaşmayı ifade etmektedir. Kendi kültür ve medeniyetini kaybeden bir kimse, değil Batılı, hiçbir şey olamaz. Tıpkı tarihte ölen medeniyetlerin insanlarına olduğu gibi kimliksiz ve medeniyetsiz olarak tamamen tarih sahnesinden silininceye kadar sürüklenip durur. Böyle bir süreç içerisinde Türkiye'nin "çağdaş uygarlık düzeyi"nin neresine geldiği sorulamaz. Çünkü medeniyetsiz kalmış bir kimsenin çağdaş düzeyi yakalaması asla mümkün değildir. Bu durumda olan bir kimse değil başka bir medeniyeti artık kendini bile anlayacak güçte değildir. Çünkü tarihî süreçte, medeniyetten mahallî kültür seviyesine ve buradan da yabancılaşmaya doğru adım atmış durumdayız. Bu durumda çağdaşlaşmayı yeniden tanımlamak gerekir: Çağdaş olmak, bilgiye hayatiyet kazandırmak ve onun ruhu hükmünde olan ahlâkî duyarlılıkla bilgiyi günün gerekleri bağla-

mında inşa etmektir. Bunu biz kendi durumumuzla ifade edersek bir kimlik kazanır ve varlığımızı ilan etmiş oluruz. Böylece yeniden bir medeniyet inşa etme yolunda ciddi bir adım atmış oluruz.

Adnan ARSLAN

Doc. Dr., TDV, İslam Araştırmaları Merkezi

Batılılaşma

1. "Çağdaş uygarlık düzeyi" adında, tespit ve teşekkülünde değer ve dünya görüşümüzün hiçbir katkısı olmayan kriterler sınıfı belirlemek ve sonra o kriterlere göre kendi kıymetimizi tayin etmek ya da ettirmek nereden bakarsanız bakın, tuhaf bir durum. Çağdaş uygarlık düzeyi Batı'nın kendi değerlerini yaygınlaştırma aracıdır. Gücünü ve refah standardını muhafaza etmek için her aracı meşru sayan, "nefs-i emmare"nin taleplerini özgürlük olarak algılayan bu toplumlarda, iffet, adalet, cömertlik, aile gibi değerlerin ne değeri olabilir ki. O halde "çağdaş uygarlık düzeyi" diye başka bir dünyanın değerlerine ve insan anlayışına göre oluşturulmuş ölçütleri esas almayı bırakmalıyız. Bu durumda sorulması gereken soru "Başkalarının gözünde biz neyiz?" değil, "Bizim nokta'î nazarımızdan biz ve dünya nasıl görünüyor?" olmalıdır. O zaman bizi ve diğer toplumları değerlendirebilecek; kendi, medeniyet dünyamızdan mülhem evrensel ve daha insanî ölçütler bulabiliriz. Toplumları maddî gelişmişlikle ölçmek, insanî durumu ikinci plana itmektedir. Şiddetin kol gezdiği, ailenin parçalandığı, yaşlıların ve kimsesiz çocukların ıstıraplarla günlerini geçirdiği, düşenin dostunun olmadığı Batı toplumlarında, Batılı güçlerin sebep olduğu şiddetin, açlığın ve çevre felaketlerinin normal sayıldığı küresel köyde,

GSMH'nın 20 bin dolar, elektrik sarfiyatının kişi başına şu kadar kilowatt saat, kağıt tüketimin şu kadar ton olmasının ne anlamı var. Asıl sorulması gereken soru şudur: Türkiye kendi medeniyetinin değer ve ölçütlerine göre nerededir? Bu soruya henüz olumlu cevap verebilecek konumda değiliz. Ama en azından "iyi yolda olduğumuzu" söyleme cesaretini göstermeliyiz.

2. Türkiye'deki Batılılaşma sürecinin en müspet unsurlarından biri Türk entelektüellerini, diğer Müslüman ülke aydınlarına nispetle, Batıyı anlamada önemli bir konuma getirmiş olmasıdır. Batı, kültürü ve gücüyle hâlâ kendi dışındaki toplumları tayin edici konumdadır. Bu muazzam gücün tarihini, teraküm sürecini, kaynaklarını, mahiyetini deşifre etmeden, onu hesaba katmadan İslam Medeniyeti adına önemli inşâf teşebbüslerde bulunmak mümkün görünmemektedir. Türkiye'nin Batı'yı anlamada stratejik bir konumda olduğu doğrudur. Ama doğru anlama meselesi bir başka fasıl. Doğru anlama Batı'yı bir Batılı'nın anladığı gibi anlama değildir. Doğru anlama bence kendi perspektifimizden, kendi medeniyetimizin bize kazandırdığı duruştan, Batı'yı, vakıya mutabık bir şekilde algılama ve yorumlamadır. Bu sebeple Türkiye'de İslamî dünya görüşüne sahip kimse-ler Batıyı anlama ve yorumlamada laik kesimlerden daha avantajlıdır. Aksi takdirde, Türkiye'de seksen yılda bize ve küresel aleme söz söyleyebilecek ve sözü dinlenecek bir sosyal bilimci yetişmediği gerçeğini nasıl izah ederiz.

3. Batılılaşmayı, Batı kültürünü, üretim ve tüketim tarzını, değerlerini ve müesseselerini benimseme ve taklit etmeye çalışma olarak görüyorum. Modernleşmeyi ise ça-

ğın şartlarına, zamanın ruhuna uygun fikir ve davranış tarzları oluşturma olarak görmek istiyorum. Bu anlamda modernleşme, geleneğin özünü değil formunu terk etme, geleneksel düşünme biçimi ve uygulamalarına takılmama demektir. Bu anlamda Türkiye, Pakistan ve Mısır'a nispetle daha modernidir. Türkiye'de dinî tutum Batılılaşma ve modernleşme konusunda belirleyicidir. Türkiye'de dinî dünya görüşünü benimsemeyenler Batılılaşmakta, dinî dünya görüşünü benimseyenler ise modernleşmektedir. Türkiye hem modernleşmiş ve hem de Batılılaşmış bir ülkedir. Bu elbette kimin nerede durduğuna bağlıdır.

Ahmet TABAKOĞLU

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. Batılılaşma, Nizam-ı Kadîm zihniyetinin terkedilmesinin bir sonucudur. Savaş alanlarındaki sürekli yenilgiler, özellikle 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra yeni arayışlara yol açtı ve bu arayış Yenileşme (Nizam-ı Cedid) Döneminin açılmasıyla sonuçlandı (1790).

Ülkenin küçülmeye başlaması yenileşme ve Batılılaşma'nın temel sebebidir. Bu eğilim XVIII. yüzyılın sonlarında III. Selim'in Nizam-ı Cedîd dönemini öncelikle askerî yönüyle açmasıyla hızlanmış, giderek idarî boyut kazanmıştır. II. Mahmut döneminde, 1826-1839 arasında yapılan reformlar Yenileşme dönemi içerisinde öncekilerin bir devamı olduğu gibi Tanzimat'ın da habercisidir. Sonuçta Tanzimat bu sürecin ideolojik, hukukî ve siyasî bir kilometre taşı oluşturmuştur. Yenileşme dönemi, 1790 yılından Osmanlı siyasî varlığının sona erdiği 1923 yılına kadar devam eder. Yani yaklaşık bir ifade ile XIX ve XX. yüzyılları kapsar. XX.

yüzyıl 1908'den sonra askeri bürokrasinin hakimiyeti ve Batılılaştırma doğrultusundaki yönlendirmesi altında sürmüştür. Bunun ilk bölümü II. Meşrutiyet (24 Temmuz 1908-29 Ekim 1923) ve 1923'ten sonraki bölümü Cumhuriyet dönemidir. Türkiye'nin bu süreçte ulaştığı yer, sosyo-ekonomik istatistikler açısından pek olumlu görünmemektedir. İlk 2005 yılı rakamlarına göre Türkiye, Osmanlı ülkelerinden ayrılan 35 devlet arasında kişi başına GSMH bakımından 11. sırada, GSMH artış oranı bakımından 6. sırada ve ihracat bakımından 3. sırada bulunmaktadır. İnsanî gelişmede, 2006 yılında, 35 ülke arasında 21. sırada yer bulmaktaydı. Çağdaş dünya içerisinde ise Türkiye kişi başına GSMH bakımından ancak 26. sırada yer bulabilmektedir. Yine Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2007-2008 İnsanî Gelişme Raporuna göre, 2007 yılında insanî gelişmişlik endeksinde dünyadaki 177 ülke arasında 84'üncü sırada yer almaktadır. Sağlık, eğitim ve gerçek gelir seviyelerinin dikkate alındığı insanî gelişme endeksi ülkelerin sosyo-ekonomik göstergelerinin başında kabul edilmekte ve Türkiye'yi daha da geri sıralara itmektedir.

2. Batı ile Doğu iki ayrı olgudur. İki ayrı zihniyet iki ayrı kültür ve iki ayrı tarih. Şüphesiz etkileşim her zaman olmuştur. Ama bu iki ayrı olguyu birbirine irca etmek için yeterli değildir. Ziya Paşa'nın; "Diyar-ı Küfrü gezdim. Beldeler, kâşâneler gördüm Do-laştım mülk-i İslamı bütün viraneler gördüm." demesinden kısa bir süre sonra Batı kapitalizmi milyonlarca insana malolan I. ve II. Dünya savaşlarını yaşadı. Batı kapitalizmi iç ve dış sömürüyle oluşmuştu. Sombart, "Zengin olduk çünkü ırklar ve milletler bizim için öldüler, kıtalar bizim için ıssızlaştı." derken bunu kastediyordu.

Zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmayan proleter zümresi sanayi devrimi döneminin ürünüydü. Bütün bunları anlamadan ve kabullenmeden Batıyı anlamak mümkün değildir. Hele "Kul hakkı" kavramı kültürlerinde esaslı bir yer tutan Müslümanların Batıyı anlamaları mümkün olmaz. Burada sorun Müslümanların, Batının birikimini değerlendirecek ve gerekenleri alabilecek kültürel yoğunluğa sahip olup olmamalarıdır.

3. Modernleşme belki insanlığın ortak birikiminin bir sonucudur. Fakat günümüzdeki şekli ile Batılılaşmanın bir sonucu olarak görünüyor. Türkiye'nin her iki açıdan da başarılı olduğu söylenemez. Bunun temel sebebi İslam kültür ve bilgi birikiminin zaman içerisinde zayıflamasına rağmen İslam geleneğinin Batılılaşma (veya çağdaşlaşma) ya direnmesidir.

Batılılaşmanın ekonomik ifadesi olan kalkınma lafzı bunun daha da geniş bir çerçevede ele alınmasına imkan veriyor. Çünkü Kalkınmış Ülkelerle Kalkınmakta Olan Ülkeler arasındaki açık büyümektedir. Bu ise Batılılaşmanın (Çağdaşlaşma, Kalkınma veya Kapitalistleşme) başka açılardan da ele alınmasını gerektirmektedir.

Biz 'modernleştik mi?' yoksa 'Batılılaştık mı?' sorusuna galiba "yozlaştık" şeklinde de cevap verilebilir.

Mevlüt UYANIK*

Doc. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öncelikle şunu söylemek mümkün, sorularınız ve tartışma dosyanız, aslında ilk sorunuzun cevabı, çağdaş uygarlık düzeyimiz istenilen seviyede olsaydı, bunları tartışır mıydık? Bu nedenle sorularınız arasında

takdim tehir ve geçişler yaparak bütüncül bir sunum yapmak istiyorum. Yani öncelikle modernleşme ile Batılılaşma arasındaki ilişki üzerinde durmak istiyorum. Akabinde modernleşebildik mi, yoksa batılılaştık mı, ya da çağdaş uygarlık düzeyi nedir, bunları konuşuruz.

Öncelikle kavramsal kargaşa içinde olduğumuzu ve tarihsel kaymalar yaşandığını belirterek söze başlamak gerekiyor. Ne demek, modernlik, çağdaşlık, bunlar niye bir modernite türü; yani Batıcılık ile özdeşleştirerek, Batı dışı toplumlara bir ideoloji olarak dayatılmaktadır? Hâlbuki her somut tarihsel-toplumsal oluşumun kendi özgüllüğü ve rasyonelitesi içinde bir modernlik anlayışı vardır.

Eğer modernlik, çağdaş veriler ışığında toplumsal birimlerine, bireylerine refah ve huzuru sağlayacak maddî ve manevî değerleri sağlamak ise, bu tarihin her döneminde önemli medeniyetler tarafından sunulmuştur. Mısır, Hitit ve İslam medeniyetleri, kendi özgüllüğü ve özgünlüğünü gerçekleştirmiş, dönemlerinde modern bir toplumsal yapı oluşturan bilim ve felsefeye sahiptiler.

O zaman modernite aslında her milletin, toplumsal yapının ve bunların üstünde her medeniyetin döneminin gereğini yaparak, mensuplarına refah ve huzuru sağlayacak bir donanımına sahip olmayı ifade ediyor. Modernizm ise bunlardan birinin kendini mutlaklaştırarak bir başka koddaki toplumsal yapıya dayatması, onun modernitesini dönüştürmesi, yani bir ideoloji olarak kendi modelini dayatmasıdır. Bir tarafta gerçekleşen "durum"un, bir başka yere kabul edilmesi gereken mutlak bir "değer" şeklinde sunumu yani. Arapçası biri hadasa, diğeri tahdis.

Şimdi 2. soru; yani "Batılılaşma sürecinde hep "Batı'yı anlamadık, yanlış Batılılaştık" şeklinde bir söylem olagelmıştır. Sizce Batı'yı bugün anlayabiliyor muyuz?" çerçevesinde düşünelim:

Bugünkü hakim paradigma modernizm söylemi, Batılı anlamda, 19. yüzyılın başlarında Hegel tarafından ilim-ahlak ve sanat alanlarında kurulmasından sonra 20 yy. bunlara yeniden işlevlik kazandırdı. Ama tarihsel temelleri, 17. yüzyıl Rönesans ve reform hareketlerine kadar uzanır. Burada iki temel eğilim var, rasyonellik ve sekülerlik. Bunları vurgulayan modernizm, bu anlamda, özünde bir değişim hareketi olup bir biliş modelinden başka bir biliş modeline geçmek ve onu benimsemektir. Batıyı anlamak ya da yanlış Batılılaşmaktan söz edeceksek, bu husus üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira olguyu anlamak için efsanevî yöntemden yeni ilmi düşünce modellerine geçmek şeklinde sunulan modernizmde ortaya çıkan temel meseleler, kimlik, tarih ve Batı medeniyeti terimlerini anlama ve açıklama tarzlarından kaynaklanmaktadır.

Peki bunun bize yansımaları nasıl olmuştur? Bunu anladık mı, Batı'yı iyi anlayıp anlamadığımız sorusunun cevabı da netleşir: Biz, oradaki gibi bir ortaçağ geçirmişmiyiz ki, sonrasında modernlik, dünyevilik/sekülerlik aşamalarını paralel bir düzlemde yaşayalım. Mesela, bizim Batıyı ve felsefi temellerini anlayamadığımızın en iyi göstergesi, "Türkiye kesinlikle ortaçağ karanlıklarına döndürülemez, sloganının hâlâ söylenmesidir. 28 Şubat sürecinde çok tekrar ediliyordu, ama geçenlerde önemli bir yargı kurumunun başı da bunu söyleyince, ben hâlâ modernlik, ilerililik-gericilik nedir, bundan ne kastedilir, Batı'da yaşanmış din savaşlarının, engi-

zisyonların Türk tarihiyle ne alakası var, sorusunun önemli bürokratlarda, okumuş elit kesimlerde de olmadığını gördüm üzüldüm.

Niye mi? Çünkü öncelikle, Voltaire'den bu yana, tarihi dönemlere ayırmak çok moda. Antik çağ, Hellenist ve Roma çağı, Ortaçağ, Rönesans, Reform, Aydınlanma çağı gibi, tarihsel dönemler insanlığın biricik düşünce tarihi olarak sunuluyor. Ortaçağ, skolastizm, gericilik, karanlık dönem diye sunulan süreç, temellerini Antikçağda bulur. Yani Hıristiyanlığın temel öğretileri Antikçağ'ın verileri ile biçimlendirilerek sunulmaya başlandı. Böylece Baba+Oğul+Ruhu'l-Kuds, dünyadaki evrenselliğini ilan etti. Katolik (Evrensel) lik şeklinde tezahür eden bu öğretilere karşı çıkanlar salt bilim adına bile olsa, kilise babalarının kendilerini Tanrı ve Hz. İsa ile özdeşleştirmelerine aykırı düşüğü için olmadık işkencelere maruz kaldılar.

Herhalde modernite karşıtlığından dini bir yobazlık ve karanlık döneminden bunu kast ediyorlar. Nitekim, Katolik öğretinin karşısına gerçek sahih inancın (ortodoksi)nin kendilerine ait olduğunu söyleyerek Papa'lık kurumunu reddedenler çıktı. Katoliklik ve Ortodoksluğun Hıristiyanlığın altında bir mezhep olmaktan öteye geçmesini yani bir din şeklinde sunulmasını Protesto edenlerin oluşturduğu Protestantlık ise en hakiki sahih inancın kendilerine ait olduğunu iddia etti ve ortalık din savaşları ile kan gölüne döndü.

Peki yaklaşık bin yıl süren (395-1453) bu ortaçağın karanlıkları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ne ilgisi olabilir? Üstelik 1453 tarihine dikkat buyurunuz, Türklerin kurucu unsuru oldukları Selçuklu-Osmanlı devletleri ve İslam medeniyetlerinin zirvesinde olduğu, yani oldukça modern ve aydınlık bir dönemdir

bu dönem Türkiye Cumhuriyetini kuranların tevarüs ettiği bu gelenektir, şimdi bunun tarihsel olarak hiçbir anlamı yok. Çünkü Batı'nın geri/skolastik ve karanlık dönemi bir başka tarihsel ve toplumsal yapı için oldukça modern olabiliyor.

Üstelik yine karanlıklar ve anti modernite denilen dönem, ünlü bir ortaçağ uzmanı olan E. Gilson'a göre, karanlıkla özdeş kılınması da yanlıştır. Scolasticus, mektep ilmi demek. Mevcut öğretilerin eğitimi ve öğretimi kiliseye ait okullarda Aristoculuktan istifade edilerek yapıldığı bir dönem. Bu okullarda eğitimlik yapmak da o kadar kolay değil, zira hocalar "yedi hür sanatı" bilmek zorunda. Yani gramer, hitabet, mantık, hesap, geometri, astronomi ve musikiyi bilmek şarttır. Şimdi kıyaslayın bakalım modern okullar ile skolastik dönem okullarının durumunu, kim ileri, kim geri. Üstelik bugün de bir çok ünlü üniversitenin hâlâ kiliselere ait olduğunu hatırlayalım lütfen. Bu çerçevede Batı'yı anladık mı, sorusunun cevabını bir de siz düşünün, gerçekten anladık mı, yoksa beni bir kişi anladı o da yanlış anladı, ironisi mi?

İşte şimdi, 1. sorunuz; yani 200 yılı aşkın Batılılaşma süreci dikkate alındığında Türkiye'nin "çağdaş uygarlık düzeyi"nin neresinde olduğunu konuşabiliriz.

Dediğiniz gibi ikiyüzyılı aşkın bir modernleşme sürecimiz var, buna Batılılaşmak demeyelim şu anda. Evet, Türklerin bu hakim Batı modernitesi ile kendi modernitesi arasındaki çelişkileri çözerek, "Devlet-i Aliyyeyi kurtarmayı hedefleyen Tanzimat'a kadar gider. Adı üstünde tanzim etme, aksaklıkları giderme, yeniden düzenleme projesi, 3 Kasım.1839 (26 Şaban 1255) da Devletin iç ve dış yapısında Batı ile bütünleşmeye (mo-

derleşmeye] yönelik ilk ciddi adımdır. Şer'i mahkemelerin yanı sıra Nizamiye mahkemeleri, medreselerin yanı sıra seküler bilgiyi önceleyen okullar açıldı. Ticaret ve Ceza kanunları alınmaya başlandı. Tanzimat"la başlayan süreç, 1860 ve 1870'de Genç Osmanlılar; 1908'de Jön Türklerle devam etmiştir.

Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elit insanların bu ekoller içinden yetiştiğini hatırlayalım. O halde bizlerin Batılı anlamda modernleşme serüveni, Hatt-ı Humayun da dediğimiz reformlarla, İlk Parlatmentonun ilanı (1876-1877) ile zirveye ulaşmıştır. Nizam-ı Cedid; yani yeni bir düzen arayışları ondan önce de vardı zaten. Hatta eğer Modern Türkiye'nin Doğuşunu (çev. Metin Kıratlı, TTK, Ankara.1988) yazan Bernard Lewis'in tespitini dikkate alacak olursak, 1800'li yıllarda kurulan Osmanlı Ayan Meclisi'ni bir demokrasi numunesi olarak görebiliriz. Bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti, yeni devletimiz seksenbeş yaşında ama milletimizin demokrasi ve çağın değerlerine uygun yaşama, yönetme arzusu ve deneyimi iki yüz yıldan fazla. Kısacası, bazılarının göre Avrupa'dan mülhem programlı bir ıslahat olarak görülen Tanzimat (Yavuz Abadan); bazılarının göre de Türk Zümresinin Değişmesine ve Batı'ya Yaklaşımına yol açan köprüdür. (Osman Okyar). Bunlar modernleşme ile Batıcılışmayı özdeş görenlerdir.

Oysa buna yönelik eleştiriler de vardır: Modernleşme tarihimizde Tanzimatçıların da Batı ile modernleşmeyi özdeş görmelerinden dolayı sömürü olayını anlamadıkları gibi tıpkı Batıda bir Aydın despotizmi olan Kame-ralizmin Osmanlıda benzerini oluşturarak, bir üst tabaka oluşturması eleştiriliyordu.

Yeni Türk Devletinin önemli aydınlarından olan Ziya Gökalp bile, Tanzimatın laik ve dini olan ikileminden kurtulamadığını, Türk toplumuna yabancı olduğu değerleri üstten bir zorlama ile benimsetmeye çalıştığını, dolayısıyla da yerlileştiremediğini belirtir.

Yakın dönemde ise Tanzimat'ı zorunlu bir kültür değişimi devri olarak gören örneğin Mümtaz Turhan, bunun Batılılaşma değil, tersine uydulaşma olduğunu söyleyen mesela Doğan Avcioğlu, bizi batıran bir Batılılaşma düzeni olarak değerlendiren Atilla İlhan gibi alimlerimiz vardır.

Bu aşamada, artık muasır medeniyet seviyesinin neresindeyiz, sorusunu müzakereye açabiliriz: Bu modernleşmenin "Batılılaşma" ve "Avrupalılaşma" ile eş görülmesi, yakın döneme kadar bunun zorla empoze edilen kapalı bir ideolojiye (modernizm) dönüştürülmesini yaşadık. Adnan Menderes, Turgut Özal ve şimdiki AKP yönetimi, bu jakobenliği aşarak, muasır medeniyeti yakalamaya yönelik çabaları yoğunlaştırınca, özellikle son dönemde Avrupa Birliğine katılım çabaları yoğunlaşınca, bu jakobenlik yani tepeden inmecilik, ittihatçılık iyice belli oldu ve bir arpa boyu yol alamadığımız ortaya çıktı aslında.

Ulusalçı, içe kapanmacı, totatiler, jakoben tutum, birden modernleşmenin, Batıcılık ve Avrupacılık olarak görülemeyeceğini söylemeye başladı. İlginç olan bu husus. Üstelik bunlar, İran, Rusya, Orta Asya'da en azından siyasî özgürlüklerine kavuşan Türk Cumhuriyetlerini de içine alan bir Avrasya modelini modernlik olarak sunmaya başladılar. Yani artık modernlik, Batıcılık ve Avrupacılık olmaktan çıkıp, doğu, yakın doğu ve Asya'ya yönelik bir proje olarak algılanmaya başladı.

Fakat burada bir terslik var, eger Atatürk'ün hedefi insanımızı muasır medeniyet seviyesine ulaştırmak ve onu aşmak ise, bu sayılan ülkelerin ne ekonomik ne de siyasal açıdan muasır medeniyet seviyelerine ulaşmadığı bir gerçek. Ne olacak şimdi? Modernlikten, çağdaşlıktan ne kast ediliyor. Üstelik, tarihsel olarak Türklerin kızıl elması sürekli olarak Batı'dadır, Doğu'da değil. Biz zaten oradan gelmişiz, birinci Kızılelma olarak İstanbul'un fethi; Viyana ve Roma'yı ise ikinci Kızılelma hedefi olarak belirlemiş bir milletin çocuklarıyız. Yönümüz her daim Oğuz Kaan'dan bu yana Batı'ya olmuştur.

Geldiğimiz nihaî noktanın, muasır medeniyetin verilerini ayrıca ata yurda ulaştırmak tabii ki ahde vefanın gereği, ama geldiğimiz yeri tekrar niçin biricik hedef/kızıl elma olarak görelim ve modernliğin bir unsuru sayalım bunu anlayamadım gitti, vesselam! Bu nedenle ilk soruyu sona alarak konuşmak istedim; şimdi gerçekten ne kadar ilerlediğimiz, daha doğrusu yerinde saydığımız ortada değil mi?

Bunu gerçekten dikkatlerinize sunmak istiyorum, şimdi siz İç Asya'dan göç eden en temel ve birinci kol olan Oğuzlar'ın yani Türkmenlerin atasının verdiği buyruk üzere, sürekli batıya ilerlemesini unutacaksınız. İran'daki Türk devletleri ve hanedanları (Safevîler, Avarlar, Kaçarlar), Azerbaycan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerini kuran boy-lar olduğunu hatırlamayacaksınız, tamam, tarihsel bilinç kaybı deyip geçebilirim belki; ama Türkiye Türkleri açısından tarihsel sürece dikkat edecek olursak, ziraî, askerî ve mülkî teşkilat zenginliğiyle mükemmel olan Horasan'daki Gazneliler devleti bünyesinde yer alan Oğuzların Kınık boyunun, önce Bü-

yük Selçuklu devletini kurduğunu Anadolu birikimi açısından unutamazsınız.

Suriye Selçukluklarının Kerkük bölgesine, Türkiye Selçuklularının Anadolu'ya yöneldiğini, kısa sürede Bizans imparatorluğu sınırlarına kadar uzandıklarını ve Türk tarih, kültür, bilim hayatı üzerinde derin izler bıraktıklarını, modern bir medeniyet kurduklarını unutacaksınız, işte bu hiç olmaz.

Oğuzların Kayı boyunun Osmanlı devletini kurduğunu, Bizans imparatorluğunu yok ettiğini, yüzyıllarca üç kıtada hüküm sürdüğünü, Osmanlı'nın dağılmasıyla Türkiye Türklerinin stratejik açıdan Orta Asya'nın diğer ucu olan Ön Asya'ya çekildiğini, böylece ipek yolunun diğer ucunu sağlama alan Modern bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyetini kurduğunu unutamazsınız.

Tarihsel hattın ilk ucunda, İç Asya'da, Göktürkler; son ucunda, Ön Asya'da (Anadolu'da) Türkiye Cumhuriyetinin bulunduğunu unutmuyunca, bu milletin her dönem modernlik tasarımı olduğunu, bunu pratiğe aktardığını gözlemleriz. Batılılaşmak ile özdeşleşen bir modernleşme kıskacısından da kurtuluruz. Yok eğer unutursak, o yetkili yargı kurumu başkanın yaptığı teknik hataya düşer, Türkiye'yi kimse ortaçağa döndüremez deriz ve paradigmaları birbirine karıştırırız.

Meclis başkanımız Köksal Toptan bu tarihsel bilinçten haberdar olarak, son dönemde yaşanan gerilimlerin modernite, çağdaşlık, ilericilik, gericilik, laiklik, dindarlık ikilemelerini aşmaya yönelik bir açıklama yapması ve paniklemememiz gerektiğini, endişelerin yersiz olduğunu söylemesi, tarihsel sürecimizi unutmayanların olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu milletin Osmanlı'dan bu yana seküler ve laik bir yapıyı barındırdığını, "İnsanımıza laiklik anlayışından vazgeçerseniz bile onu vazgeçiremezsiniz,-" demesi tutarlı bir tutumdur. Çünkü farklı dilleri, ırkları, dinleri, kültürleri yıllarca bir arada yaşatmayı bilmiş, kendi dışındakilere mutlak bir ideoloji dayatmamış, uzun yıllar dünyanın biricik hakimi olan devletler kurmuşuz hakikaten. Bu, şanlı tarih sendromuna kapılarak içe kapanmak anlamına gelmez tabii, tam tersine toplumsal muhayyilemizi kuvvetlendirip sorunlarımıza sakın sakın düşünerek çözümler üretmeyi, tahriklere kapılmamayı gerektirir.

Peki unutursak, yani modernleşme ile Batılılaşmayı, üstelik yanlış bir anlama ile Batılılaşmayı, Avrupalaşmayla, kast edersek, ne olur? İşte bir arpa boyu yol alamadığımızın göstergesi acı bir şekilde ortaya çıkar: Bu tarihsel temeli, üstelik sosyal bilimler üzerine akademik çalışmalar yapan ana muhalefet liderinin anlayamaması ise bir talihsizlik, yok aslında bir tarihsizlik örneği. Türkiye Cumhuriyetinin temel devrimlerinin önemli bir kısmının Osmanlı'nın son zamanlarında gündeme geldiğini, tartışmalar yapıldığını ve bunların yine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda uygulamaya geçirildiğini yaşanan gelişmeleri, modernleşme aşamalarını unutmamak olamaz.

Türkiye'nin Selçuklu-Osmanlı birikimini yok sayarak, tarihsel hafızasını kaybetmiş, ya da "tabula rasa" sahip bir yeni devlet olarak görerek, bizim tartıştığımız Türkiye laikliğidir. Osmanlı laikliği değildir. Türkiye'nin aradığı da Osmanlı laikliği değildir, ona özenerek laikliği güçlendirmek söz konusu olmaz, tam tersine laikliği tahrip etmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürer." (16-17 Şubat 2008, gazeteleri (sabah) Bu, tam bir ta-

lihsizlik ve tarihsizlik örneğidir. Çünkü tarih felsefesi açısından bir olgunun aynen yaşanması mümkün olamaz, devletler de İbn Haldun'dan bu yana, insan gibi, doğar büyür ve ölür. Türkler, bunun için her gittiği yerde yeni devletler kurmuş, yeni Türk elleri oluşturmuş ve en son devletini, büyük bir stratejik öngörüyle üç kıtanın merkezi olan ve yüzyıllardır Türklerin memleketi, yaşadıkları yer anlamına gelen Anadolu'ya yeni çağdaş, modern kurallar çerçevesinde kurmuşlar. Bu yeni çocuğun adıdır; ama önceki devletleri atalarına, geleneklerine hürmeten Cumhurbaşkanlığı forsunu da simgesel olarak taşır. Dolayısıyla yeni bir yapının eski bir yapıyı yeniden diriltmesi mümkün değildir, bu fitrata aykırıdır.

Kısacası, modernleşme bağlamında son söz olarak söyleyecek olursak; önümüzde biricik hedef, Oğuz Kaan'dan bu yana Batı'dır, modern, refah ve huzuru sağlayan demokratik ilkelerdir. İnsanlığın evrensel birikimidir. Biz yerli, tikel değerlerimizi evrensel birikim içinde harmanlayıp onları yeniden üretip kendimize ait bir modernlik anlayışı oluşturmaya çalışmalıyız. Bu da ilerici, demokrat, özgürleştirici bir zihniyetle olacaktır; totaliter, baskıcı, tepeden inmece bir yapı ile değil. Bu ise özünde gerici, yobazlıktır, yönü sürekli Batıya yönelik olan ve birinci 'Kızıl Elma'sını devşiren, ama İkinci Kızıl Elma'sını; yani Viyana'yı yeni, modern ölçütler içinde elde etmeye çalışan, yani Avrupa Birliği standardını kendi insanının doğal hakkı olarak gören bir modernliktir bu.

Mehmet EVKURAN

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Türkiye son 200 yıllık süreç boyunca Batılılaşma serüveniyle meşguldür. Bu süreç

aynı zamanda modernleşme olarak da nite-lenir. Olaya coğrafî açıdan bakıldığında, Türkiye'nin üzerinde bulunduğu eksenin dünyada eşine az rastlanır bir "karşılaşma mekanı" olduğu görülür. Üzerinde yaşadığımız coğrafya, her yönüyle tam bir temas alanıdır. Elinize bir dünya haritası alıp bak-tığınızda gördüğünüz şey, ilk olarak kıtala-rın birbirine nazikçe bağlandığı ancak aynı zamanda sanki bir anda kopup birbirinden uzaklaşacakmış gibi duran iki farklı varlık alanıdır. Bu kültürel olarak da böyledir. Türkiye üzerinde bulunduğu coğrafyanın je-o-paradigmasına uygun olarak farklılıklar ve çoğulculuk alanıdır. O, birilerinin istediği düzeyde Batılı olmayacağı gibi başka birile-rinin arzu ettiği düzeyde de Doğulu olmayacak gibi görünüyor. Coğrafyanın akli burada dengeleyici bir görev görmeye devam edecektir.

Endülüs düştüğü andan itibaren hilalin ucu Anadolu'dur. Uygurlik sorunlarının en yoğun yaşandığı yer de burası olmuştur. Kendince bir modernleşme deneyimi gerçekleştirmeye çalışan Osmanlı Devleti, kendinden daha hızlı, daha iştahlı, daha hırslı ve yenilenmiş Batı karşısında yenik düştü. Bence çağdaş uygarlıktan alabileceğimiz şeylerin pek çoğunu ilkesel olarak aldık. Demokrasi, insan hakları, eşitlik, parlamenter sistem, hukukun üstünlüğü ve kurumsallaşma gibi uygarlığın ortak kavramlarının uyarlanması ve uygulaması sorunu içsel becerilerle ilgilidir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin çağdaşlaşmada başarılı bir model oluşturduğu görülebilir. Bu tezi, Batıcılığı yegane gidilecek yol olarak gören ve geçmiş kültürel mirasa arkasını dönen elitin uyguladığı çarpık ve yabancılaşmış politikalarına rağmen öne sürüyorum. Onların uygulamaları daha sağlıklı

başka görüşlerin gelişmesi için bir gerilim hattı oluşturmuştur. Gerçek anlamda kalıcı, sağlıklı ve sürdürülebilir bir modernleşme modeli toplumun kendi dinamiklerini temel alarak gerçekleştirilebilir. Bizdeki modernleşme çabaları, toplumu kalkındırmayı değil dönüştürmeyi hedef aldığından ve bunu da saklama gereği bile duymadığından çarpıklıklarla doludur.

Tam da yukarıdaki nedenlerden ötürü modernleşme, kurumların ve elitin modernleşmesi ile sınırlı kalmış ve dolayısıyla toplumsal gerilimin önemli kaynağı olmuştur. Merkez çevre geriliminde bunu politik düzlemde görmek mümkündür. Merkez modern, çağdaş, eğitilmiş, imtiyazlı, zengin ve kibirli iken çevre geri, çağdaşlaşmamış, yoksul, her açıdan merkeze muhtaç bir konuda kalmıştır. Çok partili siyasetin uygulanmasıyla birlikte merkezin kurnazca ve ustalıkla bastırdığı toplumsal çarpıklıklar su yüzüne çıkmaya başladı. Merkez belirli bir kimlikte direnirken, kafa konforunu bozup kendini politik olarak geliştirmeye tenezzül etmezken çevre, kimlik çeşitlemelerine gitti, farklı kimliklerle kendini ifade etmeye başladı. Muhafazakarlık, solculuk, İslamcılık ve milliyetçilik çevrenin edindiği politik kombinasyon zenginliğini gösterir. Zaman zaman bazı kimliklerin yoğun ve baskın olarak da öne çıktığı görülür.

Kabul etmek gerekir ki önceleri eğitim ve ardından da politika sayesinde çevre merkezle bütünleşme yaşadı. Ancak konjonktürel nedenlerle demokrasiye geçildiğini hatırlarsak merkez asla ipleri bırakmadı. Modernleşmenin öncülüğünü belirli bir sosyal sınıfın yapması gerektiğini düşünürsek bir ölçüye kadar bunu olağan karşılayabiliriz. Ancak elit, toplumu tümüyle dönüştürmek ve yeniden

yaratmak gibi kutsal bir görevi yerine getirmekle kendini yükümlü saydığından çatışma daha uzun ve derin olmuştur.

Hayat devam ediyor. Çevre de kendine özgü bir modernleşme deneyimini üretti ve eğitimin yanında ekonomik gelişmeyle birlikte daha donanımlı ve özgüvenli bir noktaya ulaştı. Bundan böyle Batı uygarlığının gönüllü ajanlığını yapacak Batıcı bir kesim bulunmamaktadır. Toplum kendi dinamiklerine göre davranma konusunda daha elverişli bir zemine kavuşmuş görünmektedir. Belki de böylece tepeden inme modeli sağladığı başarıdan daha ileri düzeyde bir modernleşme ve kalkınma süreci yakalanabilir, diye düşünüyorum.

2. Bizler temelde ve her zaman kültürel kodlardan ve farklı paradigmalardan söz ederiz. Farkında olalım ya da olmayalım "bizi biz yapan hikayeler" bilincimizi ve bilinçaltımızı örgütler. Dolayısıyla bir kişiden elde edilen bilgilerin daima bir tarihselliği, toplumsal inşayı ve kültürel bir uzlaşmayı yansıttığı unutulmamalıdır.

Anlamak, esasında tanımaktır. Bir şeyi anladığımızda onu daha önce sahip olduğumuz kalıplara uydurarak sahipleniriz. Dolayısıyla Batı'yı anladığını öne sürenlerin de kendi ideolojik, düşünsel, sanatsal, tikel önceliklerine göre Batı'yı zihinlerinde kısmen inşa ettiklerini düşünüyorum.

Madalyonun diğer yüzü de var elbette. Yanlış anlamak dediğimizde şunu sormak lazım. Bir şeyi doğru anlamak ne demektir? Bir kültürün içinde yaşayan insanlar o kültürü anlayarak mı yaşamlarını sürdürürler? Kültürün her şey unutulduktan sonra geriye kalan şey olduğu söylenmiştir. Bu açıdan bakıldığında kültür, bilinç düzeyinde olduğu kadar bilinçaltı ve bilinçdışı düzlemlerde de

akarak bireyleri ve toplulukları kuşatır. Onların kulağına aidiyet hikayeleri fısıldar. Değerlerin ve düşüncelerin özgül tarihlerini aktarır. Bir kültürün başka kültürden insanlarca doğru ve yeterli anlaşılması bilinç düzeyinde belki mümkündür ancak derinlerde direnen bir yapı daima var olacaktır ve bu yüzden de tam olarak anlama asla gerçekleşmeyecektir.

Batı dışı toplumların Batı kültürünü anlamaları için daha başka etkenlere ihtiyaç vardır. Bu etkenler, öncelikle Batı kültürünü anlamının niçin gerekli(!) olduğunu açıklayan ve iknayı sağlamayı amaçlayan ideolojik ve evrenselci söylemleri öne çıkarır. İdeolojik zoru politik zor izler ve çevrim tamamlanır. Emperyalizmi örtmek için yatıştırıcı ideolojiler servise sunulur. Geri kalmışlık olgusu, ezilen kültürlerin ontolojisine dayandırılır.

"Batıyı yanlış anlamak" sözünün kesinlikle üzerinde durulması gerekir. Çünkü yanlış anlamının kendine özgü bir değeri vardır ve bunu araştırmak çatışan değerlerin de hangileri olduğunu ortaya koyacaktır.

Ne dün ne de bugün Batı'yı "doğru" anlamak mümkün değildir. İlki az önce saydığım nedenlerle yani Batı dışı toplumların kültürel dinamikleriyle ilgilidir. Diğeri ise Batı kavramının içeriğiyle ilgilidir. Ortada bir tane Batı olmadığına göre "Hangi Batı?" sorusunu sormak zorundayız.

Bugün hem Batı'yı ve hem de Batı üzerinden kendimizi anlamak ve yeniden inşa etmek açısından daha donanımlı bir çizgiye ulaştığımızı düşünüyorum. Yok olmaya yüz tutan ve özgüllüğünü yitiren her kültür gibi Batı kültürü de evrenselleşmek zorunda kalmış ve post modern eleştirinin de etkisiyle bu politikanın tükendiği noktaya gelmiştir. Di-

ğer kültürlerin de kendi değerlerini incelediği, araştırdığı çoğulcu ve çok hakikatli bir dönemde yaşamaya başladık. Bu süreç bizlerden daha derinlikli ve daha kuşatıcı bir kültürel söylem talep ediyor. Politikadan çok kültür üzerinde durmamız gerekir.

3. Kendi haline bırakıldığında her toplum kendi modernleşmesini yaratır. Bu, Tanrı'nın yazılı olmayan kevnî/varoluşsal yasası olan değişimin zorladığı kaçınılmaz bir durumdur. Modernleşme, bir toplumun zaman mekan ilişkisini sorgulayarak politik, kültürel ve kurumsal açılardan daha güçlü ve dinamik bir yapıya kavuşmasını ifade eder. Bunun başarılması için değişim ve yenilenmenin temelini oluşturan toplumsal değerler sisteminin sürece uygun bir durumda olması gerekir. Aksi halde olgu diğer çatışması yaşanır ve toplum kendinden beklenen yenilenmeyi gerçekleştiremez.

İslam dünyası modern öncesi eski dünya uygarlıklarından biridir. Dünya, siyaset, toplum, birey, hukuk vs. kavramların taşıdığı anlam büyük oranda bunların tanımlandığı dünyanın özelliğini taşımaktaydı. Oysa değişen dünyanın dili de değişti. Siyaset, toplum, bilgi, hakikat gibi pek çok kavram yeniden tanımlandı. Sorun İslam dünyasının dinsel bir dünya olmasından değil, kendini yenileme becerisi gösterememesinden kaynaklanır.

Batı değişen ve dönüşen yeni dünyanın öncüsü daha doğrusu bizzat kendisiydi. Bu nedenle modernleşme, Batılılaşma olarak algılanmıştır. Bu algının gerisinde Batı'nın evrenselci ve tek tipçi hakikat anlayışının rolü büyük olmuştur.

Eğer Batı kendi dışındaki dünyaya sömürgeci bir gözle bakmamış olsaydı, 19 ve 20. yüzyılda yaşanan büyük felaketler yaşan-

mayabilirdi. Ancak Batı, modernleşme-Batılılaşma özdeşliğini bizzat kendisi geliştirdi ve baskın bir politika olarak uyguladı. Kendine uygun elitler yarattı ve destekledi. Bu süreç, tarihte daha önce eşi görülmemiş tam bir sömürgeleştirme sürecidir. Pek çok geleneğin ve kültürün de unutulmasına ve yok olmasına yol açmıştır. İnsanlık farklı ve zengin hakikatlerden yoksun bırakılmıştır. Modern çağdaki mutsuzluk, şiddet ve öfkenin felsefi nedenlerinden birinin de bu olduğu düşüncesindeyim.

Türkiye için bakıldığında şunu söylemek isterim: Batıcıların uyguladığı tarzda modernleşme yani Batılılaşma anlamında bir modernleşme, toplumsal ve politik olarak tükenmiştir. Elit artık topluma yön göstere-memektedir. Diğer tür modernleşme, yani toplumun kendi kendine uyguladığı alttan gelen bir modernleşme, daha güçlü ve kalıcı sonuçlar üretecektir. Bunun da en önemli niteliği fiilî bir süreç olarak yaşanması ve bir ideolojiden ve anlatıdan yoksun olmasıdır. Şu an tüm hızıyla yaşanan çok yönlü ve denetlenmesi imkansız bir süreçtir bu ve hikâyesi de gelecekte yazılacaktır.

Murtaza KORLAELÇİ

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu soruya, önce batılılaşmanın (garplılışmanın) ne olduğunu açıklayarak cevap vermenin uygun olacağını düşünüyorum. Fransızcadaki Batılılaştırmak fiilinin (occidentaliser) Türkçe karşılığı: Batının geleneklerine (habitunder) uygun olarak değişmektir.¹ Buradan hareketle batılılaşma, batının geleneklerine göre değişme anlamına gelir.

Bazı felsefe lügatlerinde batılılaşma (occidentalisation) kelimesi şöyle açıklanıyor: "Dünya tarihinin son iki yüzyılda ortaya çık-

mış olan endüstri evresinde, Batı uygarlığı dışında kalan uygarlık yada devletlerin, Batı'yı son dönemlerde belirleyen, onu Batı yapan fikir ve teknikleri benimseme yaklaşım ya da hareketlerine verilen ad."²

Kendi ülkemiz söz konusu olduğu zaman batılılaşma ifadesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleriyle "Cumhuriyet Türkiyesinde, Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek için kullanılmaktadır."³

Bu son tanımdan hareket edecek olursak batı ile kurulan ilk ilişkilerimiz kendiliğinden söz konusu olur. Bu ilişkiler haçlı seferleri zamanında başlamasına rağmen "II. I. Ahmet (17003-1730) devrine kadar fikir ve sanat yahut örf ve âdet konusunda bir tesir söz konusu değildir. (...) III. Ahmet devrinin en önemli yenilik hareketlerinden biri XXVIII. Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Mehmet Efendi'nin, aslen Macaristanlı olan Müteferrika İbrahim Efendi ile 1727 temmuzunda ilk Osmanlı matbaasını kurmalarıdır."⁴

1699 Karlofça anlaşmasıyla Avrupa'nın askerlik ve teknik yönden üstünlüğü ortaya çıkar. Topçu ocağını ve tophaneyi ıslah eden, aslen Macar olan Baran de Tott adlı bir Fransız, yeni açılan mühendishanede dersler vermeye başlar. Bu dersler Avrupa ilim ve tekniğiyle resmi ilk temasımız olur.⁵

Bu zamanın yenilikçileri "Avrupa karşısındaki mağlubiyetin sebeplerini, ordunun kifayetsizliğinde, orduda düzenin bozulmasında ve garbın üstünlüğünü de askerlerin iyi yetiştirilmiş olmasında bulurlar. (...) Garp tekniğine göre yeni bir ordu meydana getirmekle meselenin halledilebileceğine kanidirler. Her defasında yeniden başlamak üzere I. Mahmut, II. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim

ve hatta II. Mahmut zamanında ıslahatın esas gayesi budur. (...) Fabrikalar, orduya kumaş, malzeme ve mühimmat temin etmek, mektepler ordunun ihtiyacı olan elemanları yetiştirmek maksadıyla açılır. (...)

Tanzimat, bu bir asırlık garplılaşma hareketindeki gayenin iflasını ilân eder. Bu devirde garplılaşma hareketinin gayesi değişmiştir. İmparatorluğunun kurtuluşunun çaresi, (...) Avrupa devletlerinin yapısına benzetilmekte ve bilhassa hür ve meşrutî bir rejim kurmakta görülür. (...) Asıl gaye devletin bünyesini değiştirmek, hürriyet rejimini tesis etmektir. Nihayet 1908 inkılâbı ile bu gaye tahakkuk ederse de imparatorluk çöker. (...) Bu itibarla ikinci meşrutîyet devri de bu gayenin iflasını ilan eder.⁶

Batılılaşma hareketleri bazı fikir akımlarının doğmasına sebep olmuştur. Bunları önce iki kısma ayırabiliriz:

Batının sadece ilim ve tekniğini almaya çalışanlar (İslamcılar ve Türkçüler).

Batı medeniyetini bütün müesseseleriyle almaya çalışanlar. (Meşrutîyet devri batıcıları ve Cumhuriyet devri inkılâpçıları).⁷

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)'un Muhammed Abduh'tan yaptığı bir çeviride şöyle deniliyor: "Görülüyor ki cemiyet-i İslamiye'nin cemiyet-i garbiyeden alacağı şeyler pek kat'i ve mülşahas bir mahiyettedir; hiçbir zaman ictimâî ve siyasî tabiatta değildir. Binaen aleyh_nasıl ve ne dereceye kadar olursa olsun cemiyet-i İslamiyenin garplılaşması tasavur edilecek hataların en müthişidir.⁸ (...) Evet, ruhuyla, gayesiyle, terkihiyle, el hasıl hukukuyla, imtiyazatıyla bunun ötekinden ayrı olması mecburidir."⁹

İslâm dininin getirdiği ilkeler ve anlayışlar, batıninkilere kıyas kabul etmeyecek kadar

üstündür. İslâm âleminin gerilemesine son vermek için, bu muazzam dinin ahlâkî ve toplumsal ilkelerini uygulamaya çalışmaktan başka çare yoktur.

Her iki medeniyetin birbiriyle ilişkisi ise şöyle dile getiriliyor: "cemiyet-i islamiye musâb olduğu hastalığı izale için o hastalığı tevlit eden cehaleti ortadan kaldırmalı, bunun için de kendisinde eksikliğini gördüğü o nevi fûnunu garba müracaatla derhal almalıdır. Cemiyet-i garbiye de ma'lul bulunduğu marazı içtimaiyeden kurtulmak isterse şeriatın tebliğ etmiş olduğu kavanin-i ahlâkiye ve içtimaiyeyi öğrenmek için cemiyet-i islamiye'ye teveccüh eylemelidir."¹⁰

Cemil Meriç (1916-1987)'in Âli Paşa (1814-1871)'dan naklettiğine göre batıcılar, "Batı medeniyetinin baskısı altında kişiliklerini kaybederek, aşırı bir Batı hayranlığına yakananmışlardır. (...) Özellikleri, içinde yaşadıkları çevreyi boyuna kötölemek. İzah ve ispat edemediği için, itham; anlayamadığı için inkâr eden ümitsiz ve kısır bir tenkit. (...) tek amaçları vardır, toplumu yıkıp yeni baştan kurmaktır. Vatanlarından hiçbir manevi haz duymayanların bu vatanla nasıl bir ilgileri olabilir? Asırlar önce kurulmuş bir devleti, dünya tarihine istikamet vermiş bir medeniyeti küçümsüyorlar. (...)

Milli ruh edebiyatımızdan kovulmuş. (...) kişilik yok bu edebiyatta, biz yokuz. Bu edebiyatta yalnız kelimeler Türk. Batıcılar fikir hayatımızı geliştirmediler, öldürdüler¹¹ (...) Kendi milletinin kültürünü (hars), medeniyetini, marifetini inkar veya istihkar eden, milliyetinden sâkit olur. Onun adına konuşmayı kaybeder. (...)

Bu medeniyetten geniş ölçüde faydalanmak zorundayız. Ne var ki, bunun yolu ahmakça bir taklit değildir. Başka kavimlerin tercü-

melerinden ders almalıyız. Yabancı bir medeniyetten faydalanmak, onu kendi medeniyetimize uydurmak ve yakınlaştırmak olur. Avrupa medeniyetini şarklaştırmalıyız. Böyle bir arzu, araştırma ve muhakeme kabiliyetimizi geliştirir, öğrenme gayretimizi kamçılar.¹²

Osmanlı Devleti'ndeki batılılaşma hareketleri sırasında Avusturya Başvekili prens Metternich (1773-1859) Bab-ı Âli'ye şöyle bir telgraf çekiyor:

"Hükümetinizi, mevcudiyetinizin üssülesası (temeli) olan Zat-ı şahane ile taba-i müsli-mesi arasında başlıca bir rabıta teşkil eden kavânin-i diniyeye hürmet ve riayet esası üzerine bina ediniz. İhtiyacat-ı zamana göre hareket ediniz. Ve zamanın tevlit ettiği ihtiyâcâtı nazar-ı itibare alınız. Umur-ı idareni-zî intizam altına alınız ve ıslah ediniz. Lakin âdât ve tarz-ı maişetinize uygun olmayan bir usul-u idareyi tesis etmek için idareyi yıkmayınız. Aksi taktirde padişahın, ne tahrib ettiğinin, ne de harab ettiği şeylerin yerine koyduklarının kadr ve kıymetini bilmediğine hükmolunur.

Avrupa medeniyetinden sizin kavânin ve nizematınıza uymayan kanunları ahz ve ihtibas etmeyiniz. Zira kavanin-i garbiye hükümetinizin temelini teşkil eden kanunların müstenit bulunduğu usul ve kavaide asla benzemeyen kavait üzerine müessestir. Memalik-i garbiyede esas olan şey kavanin-i Hristiyaniyedir. Siz Türk kalınız. Lakin madem ki Türk kalacaksınız, şeraite temessûk ediniz. Edyan-i saireye karşı müsaadekâr olmak için şerîatin size gösterdiği teshilat-tan istifade eyleyiniz."¹³

Sait Halim Paşa, (1864-1921) yenilik ismi altında batıyı taklidin Türk milleti için faydalı olmayacağını savunanlardan biridir. O

şöyle diyor: "Ne yazık ki fikir adamlarımızın pek çoğu, bir milletin lâyük olduğu saadetin derecesini, batıya olan benzerliği ile ölçüyorlar. Batılı milletleri ne kadar çok taklit edebilirsek o kadar mutlu olacağımıza inanıyorlar. Halbuki bizim bu şekilde garp milletlerini taklit etmemiz, kendi şahsiyetimizden, mazimizden, adet ve inançlarımızdan sıyrılıp çıkmamızdan başka bir mana ifade etmez.

Ayrıca her türlü beşerî ilerlemenin insanların çalışma ve zekasından ve muhitleriyle zamanlarının ihtiyacını hakkıyla anlayıp, ona göre tatbikata olan istidatlarınızdan meydana geldiğinden hiç şüphe yoktur.¹⁴ (...) Bir ferdin veya bir cemiyetin düzelmesi, manen ve fikren yücelmesi, ancak kendi gayretleri sayesinde mümkündür."¹⁵

Sait Halim Paşa'ya göre her milletin kanun ve an'aneleri, üzerinde yaşadığı topraktan daha kıymetli bir manevi vatan oluştururlar. İnsan topluluklarını millet haline getiren bu değerlerdir. Başka bir milletin hakimiyeti altına giren insanlar, arazilerini kaybettikleri için değil, kanun ve an'anellerini kaybettikleri için esir olurlar. Millî değerlerimiz manevî vatanımızın parçasıdır. Dolayısıyla millî değerlerimizin, ister bizim ihmalizle olsun, ister bir darbe zoruyla olsun, ortadan kalkması, esarete düşmemizden başka bir netice vermez.¹⁶ (...) Sosyal vazifelerimiz; dinimiz esasında mevcuttur. Bu sebeple dini vazifelerimizi vicdanımızın arzusu ile yerine getirirken, farkında olmadan içtimai vazifelerimizi de ifâ etmekte idik¹⁷ (...) Dinsizlik Müslümanların ve İslam toplumunun başına gelebilecek felaketlerin en tehlikelidir.¹⁸ İslam müesseselerinin değişmezliği gelişmez olmalarından değil, kemal halinde bulunmalarındandır."¹⁹

Müslümanların gelişmesinin, İslam ilke ve esaslarının dışında mümkün olmadığını, Müslümanlar için tek kurtuluşun İslamiyet'te olduğunu kabul eden Sait Halim Paşa görüşlerini şöyle devam ettiriyor: Bizim için İslamlaşmak demek, İslamiyet'in inanç, ahlak, yaşayış ve siyaset esaslarının tam olarak tatbik edilmesi demektir. (...) Kendisinin Müslüman olduğunu söyleyen bir adamın, kabul etmiş olduğu dinin esaslarına göre hissetmesi, düşünmesi ve hareket etmesi gerekir. Bunu yapmadıkça yani İslamiyet'in ahlak ve hayat siyasetine kendini tamamıyla uydurmadıkça, yalnız Müslüman olduğunu söylemek, insana bir şey kazandırmaz ve hiçbir mutluluk sağlamaz."²⁰

Düşünürümüz zamanın batılılaşma anlayışını da şöyle özetliyor: "bugünkü düşüştür kurtulup yükselmek ve bu suretle memleketi, muhakkak olan çöküşten kurtarmak için tek çare, Batı'yı taklit etmektir, diğer bir deyişle onların bütün esaslarını, bütün telakkilerini kabul ederek, kendimizinkileri unutmaktır."²¹

Prof. Dr. Mümtaz Turhan (1908-1969), batılılaşma taraftarlarını daha önce geçen genel tasnife ilaveten, şöyle gruplandırıyor:

"1- Gruplaşma tamamlanmıştır ve bu şartlar altında tahakkuku mümkün değildir. Çünkü garp medeniyetini meydana getiren eski Yunan ve Latin kaynaklarına inilmemiş ve onlarla temas devam ettirilmemiştir. Binaenaleyh garplılaşabilmek için her şeyden evvel bu kaynaklara inmek lazımdır.

2- Garp medeniyeti eski Yunan ve Latin kültür çevresi içinde meydana gelmiş bir Hıristiyan medeniyetidir. Bizim bu medeniyeti dıştan taklit etmek suretiyle ona intisap etmemiz mümkün değildir. Bunun için evvela Yunan ve Latin medeniyetinin kaynaklarına

inmek, sonra da İslamlıkla Hıristiyanlığın esaslarını telif etmek lazımdır.

3- Bugünkü garp medeniyeti, bizim onu taklide başladığımızda bulduğumuz ve anladığımız eski garp medeniyeti değildir. (...) bu itibarla bizim onu hala eski halinde imiş gibi taklide devam etmemiz çok yanlış bir harekettir.

4- Bu grup mensuplarına "felah bulmaz septikler" diyebiliriz. Bunlar asırlar süren muvaffakiyetsiz biz garplaşma cehdinin yılgınlığı içinde harici bazı fikir cereyanlarının ve haksız ithamların tesiri altında bedbinliğe sürüklenmiş münevverlerdir."²²

Belirtilmeye çalışılan bu görüşleri eleştiren Turhan'a göre batılılaşmak için önce almak mecburiyetinde olduğumuz unsurlar tespit edilmelidir. İkinci olarak da bunları kendimize nasıl mal edebiliriz? Bunu düşünmeliyiz. Düşünüğe göre, "garp medeniyetinin esas unsurları ilim, bunun ameli hayata tatbikinden ibaret olan teknik, insan haklarını teminat altına alan hukuk ve hürriyettir. Hakiki garplılaşma ise bunların prensiplerine bağlılıktır.(...) profesör Bernaltra göre, Garp medeniyetine intisap etmenin en kestirme yolu ilmi almaktır."²³

150-200 sene geçmesine ve daimi bir batılılaşma arzusuna rağmen bu davayı niçin başaramadık? Bu kadar değiştiğimiz halde niçin batılılaşamadık? Sorularını soran Turhan bu sorulara şöyle cevap veriyor: "Garp medeniyetini iyi anlamadığımız ve onun hakiki kıymetlerini, esas unsurlarını alıp kendimize mal edemediğimiz, onun yerine tali, ehemmiyetsiz unsurlarla iktifa ettiğimiz için garplılaşamadık"²⁴

Bati'da aydınının her bakımdan halktan üstün ve her sahada halka liderlik edecek güçte

olduğunu, halkın aydınına güvenin tam olduğunu vurgulayan Turhan, halk ile aydınımızı mukayese eder ve kanaatlerini şöyle dile getirir: "bizde ise tahsil sistemi, bilgi diye verdiği bazı malumat kırıntılarına mukabil en bariz milli karakter ve vasıflarını tahrip eder: verimsiz de olsa halk çalışkandır, münevver tembelliği öğrenir, halk şayan-ı hayret derecede bedeni mukavemete sahiptir, münevver daha tahsili esnasında yumuşar, sonra mukavemetini büsbütün kaybeder. Halk kanaatkâr, ağırbaşlı ve hürmetkârdır. Münevver aç gözlü, laubali, şarlatan, ya saygısız veya dalkavuk olur. Halk umumiyetle dindar ve manevi kıymetlere hala bağlıdır; münevver ise, ne dindar ne de dinsiz fakat çok iptidai, dar ve fena tarzda materyalist olmuştur. (...) münevver ile halkın arasındaki farkın, imparatorluğun inhiyatıyla birlikte başladığına işaret etmek lazımdır."²⁵

Türk milleti İslam dinine girerken kesin bir kararlılık göstermiştir. Batılılaşmaya karşı aynı kararlılığı göstermiştir. Ali Paşa, Sait Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Mümtaz Turhan ve Cemil Meriç bir asırlık devre içinde hemen hemen aynı endişeleri tekrar tekrar dile getiriyormuş gibi görünüyorlar.

Biz Türkler Cihan İmparatorluğu kurmuş bir milletiz. Bu işe beylikler kurarak başladık. O zaman hedefimiz ne idi ki tek başımıza dünya hâkimiyetini elde ettik. Şimdi de aynı hedefi niçin esas alamıyoruz? 300 senedir batılılaşma diyoruz, fakat bir türlü muvaffak olamadığımızı da yine kendimiz itiraf ediyoruz.

Manevî kişiliği tam, ilmî zihniyet ve bilgi ile yetişmiş mütehassıs insanlar olmadan, ülkemizde "ilmi, ilim zihniyetini, hür tefekkürü tesis etmeden"²⁶ batılılaşmanın gerçekleşmesi biraz zor görünmektedir.

Gerçek Türk aydınının Türkiye'nin gerçeklerini görme zorunluluğu vardır. Bu gerçeklerin en önemlilerinden biri Türk halkının Müslüman olması ve varlığını Müslüman olarak sürdürmeyi istemesidir. Turhan'ın ifadesiyle "dinin terakkiye mani olduğu, hurafelerle dolu bulunduğu (...) birer safsata-dan ibarettir. Zira sosyoloji bize, dinsiz hiçbir cemiyetin bulunmadığını, dinin en aslı ihtiyaçlardan birini temin ettiğini, ilmin onun yerine geçmeyeceğini, binaaleyh bir kültürde cemiyetin asli ihtiyaçlarını temin eden her müessese gibi dine de dokunulmaması gerektiğini(...) gayet sarih bir şekilde göstermektedir. (...) Burada sadece, en medeni milletlerin aynı zamanda en dindar milletler olduğuna işaret edilmekle yetinilecektir 27[...]

Diğer mühim bir noktada, bugün Türkiye ayakta durmasını, millî bazı hasletleri yanında dinî hislerine borçludur. Bir pomağı, bir Arnavut'u, bir Boşnak'ı, bir Çerkes ve Gürcüyü ırkdaşlarından, ana vatanından koparıp Türkiye'ye sürükleyen, evvelce gelmiş olanları da bizimle birlikte yaşamaya sevkeden kuvvet din değil de nedir? Henüz bütün memlekete şamil, umumî ve müşterek bir kültüre dayanan millî bir şuura kavuşmadan bizi bir millet halinde birleştiren ve birlikte yaşamayı temin eden böyle bir bağı koparmamız doğru olur mu? İşte kızıl yobazın inkılâp ve lâiklik prensiplerinin perdesine sığınarak harekete geçmesinin başlıca sebebi de bunu bilmesidir." 28 Eğer batılılaşmak, gerçek manada bir ilerleme, bir gelişme ve olgunlaşma kabul edilirse İslâm dini bunu emreder. Mümtaz Turhan'ın ifadesiyle "İslâm dini, bir vakitler zamanının en yüksek bir medeniyetini meydana getirmiş olması bakımından terakkiye manî ol-

madığına dair imtihanı çoktan geçmiş bulunmaktadır." 29 Böylece bir vakitler medeniyet ve ilerlemeye engel olmayan İslâm dininin bugün engel olduğunu iddia etmek her şeyden önce mantığa zıttır. 30

Buraya kadar vermeye çalıştığımız bilgilerden açıkça anlaşılacağı gibi Türk milleti manevî kişiliğın gelişmesini, sadece İslâm'da bulabilir. İlim, teknik ve hür düşünce açısından çağdaş uygarlık düşünöldüğü zaman, bu alanlarda birinci sınıf mütehas-sıs ilim ve teknik elemanlarımızın kadro sayısını çağdaş kabul ettiğimiz batılı ölkelerdeki birinci sınıf mütehas-sıs ilim ve teknik elemanları kadrosu sayısına yükseltmedikçe çağdaş uygarlığa ulaştığımız söylene-mez. Teknik vasıtaları sadece satın almakla onları üretmek arasındaki fark "medenî bir milletle onun müstemlekesi arasındaki farka benzer. Birçok müstemlekelerde, bunların sahibi olan medenî memleketlerdekine benzer teknik vasıtalar, tesisler, fabrikalar vardır. (...) Hiçbir kimse kalkıp da bu müstemlekelerin garplılaşmış olduğunu iddia edemez."

İkinci soruyu cevaplandırmanın buraya kadar vermeye çalıştığım bilgiler ışığında, daha kolay olacağını düşünüyorum. Batıyı yanlış anladığımız ve dolayısıyla da yanlış batılılaştığımız görüşüne hak vermek mümkün görünüyor. Bugün de aynı uygulamanın genelde devam ettiği söylenebilir. Ancak bugün batıyı doğru anlayan zeka sayısı daha da çoktur. Fakat bu zekaların etkili mevkilere getirildiği söylenemez. Zaten bu zekalar iş başında olsa Türkiye bu durumdan kısa zamanda kurtulur.

Üçüncü sorunun cevabına, "modern" kelimesini biraz açıklayarak başlamanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Bazı felse-

fe lügatlerinde "modern" terimi şöyle tanımlanıyor:

Modern kelimesi "yeni"yi "günceli" ifade eder.³¹ Lalande'in tanımları ise şöyledir:

A- Modern terimi, X. asırdan beri, felsefî ve dinî kalem kavgalarında sık sık kullanılmaktadır. Bu da iki şekilde olur:

1- Zihin açıklığı ve hürriyeti, yeni keşfedilmiş olguların veya yeni formüle edilmiş fikirlerin bilgisi, tembellik ve alışkanlığın yokluğu şeklinde zımnen anlatılan şeyler.

2- Hafif meşreplik, moda endişesi, değişim için değişme aşkı, geçmişi anlamadan, yargılamadan kendini zamanın etkilerine kapıp koyuverme eğilimi gibi zımnen anlatılan kötüleyici şeyler.

B- Teknik anlamda Orta Çağa muhalif olma: Modern tarih 1453'te İstanbul'un alınmasından sonraki olguların tarihidir. Modern felsefe, XVI. asırdan günümüze kadar geçen asırların felsefesidir. Bununla beraber Descartes ile Bacon, modern felsefenin kurucusu olarak isimlendirilir.³²

Lawrence E. Cahocne'a göre "modernlik, Batı ve orta Avrupa ile Amerikan toplumunun ve kültürünün on altıncı yüzyıldan başlayarak yirminci yüzyıl boyunca gittikçe daha çok dayandığı, felsefeden ekonomiye farklı türden ideler, ilkeler ve yorumlama biçimleri olarak tanımlanabilir.³³ (...) Modernlik tartışması, geçmişle, geçmiş olduğu için değil, esasında halihazırdaki karşıt eğilimlerin eleştirel analizi ve geleceğin önceden oluşması noktasında ilgilidir."

(...) Modernlik tartışmasının arka planını üç düşünür oluşturmaktadır: Karl Marx, Max Weber ve Sigmund Freud. Marx'a modernliğin ilk eleştirmeni denebilir. (...) Weber'e göre Modern Batı'nın gelişmesindeki anah-

tar kavram "rasyonelleşme"dir. Modernlik aşamalı olarak önceki çağların özelliği olan irrasyonel ve mitik örgütlenme biçimlerine galip gelen toplumsal yaşamın gittikçe rasyonelleşmesi ve idari yapının bürokratikleşmesini sergiler."³⁴ Modernleşme için yapılan başka bir tanımda şu ifadeler yer almaktadır: "Modernleşme, kapitalizmin gelişmesiyle ilgili, bu gelişmenin ürünü olan bir süreçtir. (...) Modernleşme temeldeki kapitalist gelişmenin toplumsal, siyasal ideolojik, kültürel, kurumsal ve etik alanlarda yol açtığı değişimin kültürü olarak tanımlanabilir"³⁵

Modernite ile modernizasyon arasındaki fark şöyle ifade ediliyor: "Modernite, bir projeye, refleksiyona; modernizasyon ise bu projeyi refleksiyonu mümkün kılan kurumsal-yapısal evrime işaret eder. (...) Batı dışı toplum sadece "modernleştikleri" ama "modern olmadıkları yani ancak modernitenin kurumsal alt yapısı ile eklemlenebildikleridir. Modernite bireyi ve sınıfları kendi kimliklerinde eğiten bir süreçtir; buna karşılık, modernizasyon bu eğitimin, altyapısını, bir başka deyişle siyasal çerçevesini oluşturur."³⁶

Batılılaşma ile modernleşme arasında şöyle bir ilişki söz konusu olabiliyor. "Batılılaşma, modernleşmeye göre daha dar kapsamlı bir kavramdır. Bir kere, kapitalizmin gelişmesine eşlik eden bir süreç olarak modernleşmenin her ülkeyi şu ya da bu ölçüde "Batılı ülkelere benzetmesi" kaçınılmaz olsa bile her modernleşme sürecine tam boy bir batılılaşma eşlik etmeyebilir. (...) Modernleşme, maddî süreç ve göstergeden duygu ve düşünce dünyasına dek uzanan kapsayıcı bir kavramken, batılılaşma ağırlıklı olarak biçimle ilgilidir ve bu an-

lamda kapsamı daha dardır. (...) Özetle "modernleşen" Türkiye'de, artık kendi saf anlamıyla ne yerellik kalmıştır, ne de Batılılık. Daha açık olsun isteniyorsa, hepsi alafranga olmak isteyen alaturkaların, alaturkanın kendine özgü bir türünü oluşturduğu da söylenebilir."³⁷

Verilen bilgiler ışığında biz batılılaştık mı, modernleştik mi, sorusuna cevap verebilmek için önce bizim var olmamız gerekiyor. Var olmamız ise millî ve dinî değerlerimizi yaşamamıza bağlıdır. Şahsiyetimiz var olursa biz ve diğerleri söz konusu olur. Millî ve dinî benliğimizi bozmadan, Doğu ya da Batı, dünyanın neresinde olursa olsun ilim ve teknikle ilgili gelişmeleri, ilmî zihniyetle almak mecburiyetindeyiz. Bunun ismi ister batılılaşmak, ister çağdaşlaşmak veya modernleşmek, isterse ilerlemek veya kalkınmak olsun fark etmez. ■

dipnotlar

- ¹ Paul Robert, *Alphabétique et analogique de la langue française*, Paris 1973, s. 1176.
- ² Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 118.
- ³ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 5, İstanbul 1992, s. 148.
- ⁴ Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara 2002, s. 154-155.
- ⁵ age., s. 155.
- ⁶ Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz*, İstanbul 1972, s. 98-99.
- ⁷ age., s. 64.
- ⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Mehmet Akif Külliyyatı*, cilt 6, İstanbul 1993, s. 490.
- ⁹ age., s. 492.
- ¹⁰ A.g.e, s. 489.
- ¹¹ Cemil Meriç, *Umrandan Uygurluğu*, İstanbul 1974, s. 40.
- ¹² age., s. 42.
- ¹³ Engel Hard, *Türkiye ve Tanzimat*, çev. Ali Resat, İstanbul 1328, s. 49-50.
- ¹⁴ Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız*, hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2003, s. 67.
- ¹⁵ age., s. 90.
- ¹⁶ age., s. 106.
- ¹⁷ age., s. 118.

¹⁸ age., s. 173.

¹⁹ age., s. 177.

²⁰ age., s. 186.

²¹ age., s. 200.

²² Prof. Dr. Mümtaz TURHAN, age., s. 13-14.

²³ age., s. 47-48.

²⁴ age., s. 69.

²⁵ age., s. 89.

²⁶ age., s. 105.

²⁷ age., s. 138.

²⁸ age., s. 139.

²⁹ age., s. 22.

³⁰ age., s. 32.

³¹ Gevard Lrgrand, *Vocabulzire burdes de la uhihopsi-e*, Paris 1993, s. 221.

³² Andre Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la philofophie*, Paris 1980, s. 640.

³³ Lawrence E. Cahone, *Modernliğin Çıkmazı*, çev. Ahmet Demirhan, Erol çatalbaş, İstanbul 2001, s. 19.

³⁴ age., s. 20-21.

³⁵ *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 3 İstanbul 2002, s. 170.

³⁶ age., s. 68.

³⁷ age., s. 170.